

מוקד סיוע לעובדים זרים (ע"ר)
 החשמל 33, תל אביב
 טלפון: 03-5602530
 פקס: 03-5605175

זכויותיהן של עדות הגנה בהליך הפלילי

מבוא

אין צורך להכביר במילים על תופעת הסחר בנשים לצרכי תעשיית המין. אלפי נשים, רובן בשנות העשרים לחייהן, המובאות לארץ לרוב ממדינות ברית-המועצות לשעבר, מוזנות ונסחרות בישראל. אחת הסוגיות, שטרם ניתנה להן נתחום זה תשומת הלב הראויה, היא מעצרן ועיכוב יציאתן מן הארץ של נשים, שנסחרו ואמורות לתת עדות מטעם סוחריהן וסרסוריהן בהליכים פליליים המתנהלים כנגדם. האישומים הינם, על פי רוב, סחר בבני אדם לעיסוק בזנות (סעיף 203א לחוק העונשין), סרסרות (סעיף 199 לחוק העונשין), שידול לזנות (סעיפים 201 ו-202 לחוק העונשין) ו/או עבירות אחרות. המדובר בנשים שאינן יודעות את זכויותיהן, שעלולות להעיד לטובת סרסוריהן וסוחריהן מחשש איומים על יקיריהן בארצות המוצא, או, לעתים, כאשר מובטח להן סכום כסף תמורת עדותן, דבר הפוגם, כמובן, במהימנות עדותן. במסמך זה מבקש "מוקד סיוע לעובדים זרים" לעמוד על הבעיות שמעוררת סוגיה זו ולהציע דרכים לפתרון.

הארכת מעצר לצורך מתן עדות

כיום לא קיים נוהל ברור בעניין עיכוב יציאתן מן הארץ של קורבנות סחר, האמורות להעיד מטעם ההגנה בהליכים פליליים המתנהלים נגד סרסוריהן וסוחריהן. כפי שיעידו הדוגמאות שתוארנה לחלן, במספר מקרים הידועים למוקד סיוע לעובדים זרים¹ (ויש להניח כי במספר רב יותר של מקרים שלא הגיעו לידיעת כותבי מסמך זה) נתבקש בית המשפט על ידי באי כוחם של סרסורים לעכב את יציאתן של נשים המוחזקות במעצר על-מנת שיעידו מטעם ההגנה. בהליכים אלה הוארך דה-פקטו מעצרן של אותן נשים, שכן הן בילו את משך הזמן שעד מתן העדות במעצר.

כאן המקום לציין כי ברגיל מוחזקות העצורות מכוח צו גירוש במעצר עד למועד גירושן, כאשר חובת המדינה להביאן "בהקדם האפשרי, ולא יאוחר מ- 14 יום" בפני בית דין לביקורת על משמורת שוהים שלא כדיון, הבודק אפשרות של שינוי תנאי צו הגירוש ושחרורן בתנאי ערבות מופחתים, על פי נוהל שנקבע בבג"צ ססאי² ועוגן בהמשך בחוק הכניסה לישראל².

יש לציין כי אף עדות תביעה הוחזקו בעבר תקופות ממושכות במעצר לצורך מתן עדות. בעיה זו נפתרה באופן חלקי לאחר שמשטרת ישראל קבעה הנחיות לפיהן יש לשכן עדות תביעה באכסניה על חשבון המדינה ולשלם להן דמי מחיה עד לגמר עדותן. אף צעד זה נעשה רק בעקבות החלטתו של כב'

¹ 4963/98 ססאי נ' שר הפנים

² חוק הכניסה לישראל (תיקון מס' 9), התשס"א - 2001

הש' אדמונד לוי בעניין ווריובקין³. דא עקא שהסדר זה אינו חל בעניינן של עדות הגנה, והן מוצאות עצמן במעצר, לעיתים במשך חודשים ארוכים, עד תום מתן עדותן.

מספר מקרים מסוג זה הגיעו לידיעת "מוקד סיוע לעובדים זרים". במאי 2001 נעצרו [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] והוצא נגדן צו גירוש. על פי הנוהל הקיים כיום, הרי שברגע שלאישה המועמדת לגירוש ישנם מסמכים מזהים, ואין בידה כסף לרכישת כרטיס טיסה, היא ממתינה עד שיגיע תורה לקבלת מימון לכרטיס מטעם המדינה, הליך הנמשך כשבוע עד שבועיים ימים. כאשר הבחינו מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים" בביקוריהם השבועיים בכלא, כי שלושת הנשים הללו מעוכבות יתר על המידה בכלא, וביקשו ללמוד את הסיבה לעיכוב זה, נמסר להם כי סיבת העיכוב היא שעורך דינן, דניאל כהן, הבטיח כי "תוך יום או יומיים" יביא להן כרטיס טיסה. מסיבה זו לא היו נשים אלו זכאיות למימון כרטיס בידי המדינה, שכן, כביכול, יש בידין אמצעים לממן את כרטיס הטיסה בעצמן. לאחר 34 ימים בהם המתינו נשים אלו לגרושן, במהלכם טענו הנשים כי הן מיוצגות בידי עו"ד הפועל למענן, הגיש עו"ד כהן לבית המשפט המחוזי בקשה לעיכוב יציאתן מן הארץ, על מנת ששתיים מהן יוכלו לשמש עדות הגנה, והשלישית כעדת תביעה בתפ 1063/01 מ"י נ' רומנו. תגובת המדינה לבקשה הייתה כי אין לה התנגדות לעיכוב יציאתן של הנשים מן הארץ וכי אין דחיפות במתן העדות. בית המשפט נענה לבקשת עיכוב היציאה מן הארץ, ולמעשה האריך את מעצרן של הנשים מבלי שניתנה להן הזכות הבסיסית להשמיע את דברן בטרם הוצאת הצו שמשמעותו הארכת מעצרן. כמו כן, סירב בית המשפט לבקשת "מוקד סיוע לעובדים זרים", שהצטרף להליך כ"ידיד בית המשפט", למנות סניגור שייצג את שלוש הנשים, בטענה ש "שמעתי את דברי נציג המוקד לעובדים זרים ולא ירדתי לסוף דבריו. לשם מה יש למנות עורך דין לעדות? גם עד שאיננו תושב זר איננו זוכה לפריבילגיה כזו...".

במקרה אחר, נתבקש עיכובן יציאתן מן הארץ של שתי נשים שהואשמו בעיסוק בסחר בנשים, אלה [REDACTED] [REDACTED] (ת.פ. 1029/01). אין חולק, כי למרות שכאן המדובר בסחר בנשים, ולא בקורבנות, הרי שמשך מאסרן צריך להיקבע על ידי בית המשפט, ולא להיות מוארך בצווי עיכוב יציאה מן הארץ על ידי עורכי דין של סוחרי הנשים, כפי שאירע כאן. במקרה זה סירבו הנשים שבנדון לצאת מן הכלא ביום מתן העדות, והן עזבו את הארץ לאחר שמעצרן הוארך באופן זה מעבר לתקופת המאסר שנקצבה על ידי בית המשפט.

דוגמא נוספת היא שלוש נשים, בשם [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] אשר רק בחודש אפריל 2002 חזרו לארצן, לאחר שעוכבו לצורך מתן עדות על ידי עורכי דינם של סרסוריהן וסוחריהן מספר חודשים (מ"י נ' יוסף ג'ורג' ואחרים, בבית המשפט המחוזי בתל אביב, בפני הרכב כב' הש' עמית)

כפי שצוין לעיל, המידע לגבי היקף התופעה המצוי בידי "מוקד סיוע לעובדים זרים" הוא חלקי ביותר. נשים רבות מעוכבות בתחנות משטרה, בעוד שהמידע שבידי המוקד מוגבל, לרוב, לנשים העצורות בכלא נווה תרצה.

³ ב"ש 91548/00 מ"י נ' ווריובקין וב"ש 73/00 מ"י נ' גטליה פינסקו.

ערכאת ביקורת שיפוטית

מטרתם של הסעיפים הבאים במסמך זה היא להציג מספר הצעות לתיקונים הנדרשים בדין הישראלי על מנת להביא על תיקונו את המצב המשפטי המתואר כאן, על כל הבעיות העולות ממנו, כפי שיתואר להלן. עם זאת, כצעד ראשון וכל עוד לא יתוקנו הליקויים הקיימים בהליך עיכוב יציאתן מהארץ והארכת מעצרן של קורבנות הסחר בנשים המשמשות כעדות הגנה, עמדת "מוקד סיוע לעובדים זרים" היא כי יש לקבוע פרק זמן מקסימלי, קצר ככל שניתן, שבו יוכלו בתי המשפט לעכב את יציאת נשים אלה מן הארץ, ושלאחריו תובאנה בפני ערכאת ביקורת שיפוטית, בעלת סמכות להחליט על ביטול עיכוב יציאתן מהארץ ו/או על שחרורן ממעצר, ושבה תינתן להן הזכות לטעון טענותיהן.

זכות טיעון

זכות הטיעון בהליך המשפטי היא זכות יסוד בשיטת המשפט הישראלי ובשיטות משפט במדינות דמוקרטיות בכלל. עם זאת, כפי שניתן ללמוד מן המקרים המתוארים לעיל, בהליך מעין זה שתואר, שתוצאתו עיכוב יציאתן מן הארץ של עצורות והשארותן במעצר עד תום מתן העדות, נשללה מאותן נשים זכותן הבסיסית לומר את דברן בטרם תתקבלנה החלטות הפוגעות בהן. שלילת זכות יסוד זו מתאפשרת בגין העובדה, שבקשת עיכוב היציאה מן הארץ מוגשת בהליך הפלילי המתנהל כנגד הסרסורים, הליך שבו ניצבים מול בית המשפט שני צדדים בלבד - המדינה והסרסור העומד לדין. כשל פרוצדוראלי זה, יוצר מצב בלתי חוקי ובלתי חוקתי בעליל, שבו שני הצדדים להליך, אשר האינטרסים של העצורה אינם עומדים בהכרח בראש מעייניהם, מסכימים לעיכוב היציאה מן הארץ, והוצאת צו כאמור מתאפשרת מבלי לשמוע את עמדת מעוכבת היציאה, הנמצאת במעצר.

על מנת שכשל זה יבוא על תיקונו, יש לאפשר לעצורות, שעוכב יציאתן נדון בהליכים הפליליים נגד הסרסורים ששחררו בהן, להיות צד להליך הפלילי בשלבים בהם נדונה בקשת ההגנה לעכב את יציאתן מן הארץ, על מנת שיתאפשר להן לטעון כנגד עיכוב היציאה והארכת המעצר. לחלופין, ניתן לגבש נוהל, שבו עיכוב היציאה מן הארץ לשם מתן עדות הגנה מותנה בקיומו של הליך שיפוטי נפרד מן ההליך הפלילי, שבו העצורה משמשת צד לדין וניתנת לה הזכות לטעון טענותיה.

מינוי עורך דין מייצג מטעם המדינה

אחת הטענות שנשמעו מפי בית המשפט המחוזי הייתה כי אין ממנים עורך דין לעד ועל כן אין מקום לייצוגן של נשים שיציאתן מן הארץ מעוכבת על מנת שייתנו עדות הגנה⁴. עמדת "מוקד סיוע לעובדים זרים" היא כי הרציונל החל בהימנעות ממתן ייצוג לעד בהליך פלילי, אינו חל במקרים בהם עוסק מסמך זה. שלא כמו במקרים ה"רגילים", בהם אין בית המשפט מורה על צו הנוגע ישירות לעד, במקרים בהם אנו עוסקים, צו עיכוב היציאה מן הארץ הוא בעל השלכה ישירה על זכויותיהן של עדות ההגנה. צווים אלה פירושים המעשי הוא פגיעה בזכויות עדות ההגנה לצאת מן הארץ, ופגיעה בחירותן על ידי החזקתן במעצר עד לאחר תום עדותן.

⁴ החלטה מיום 21/5/2001 בת"פ 1063/01 מ"י נ' מריז רומנו ואח'.

כמו כן, אין להסתפק במתן ייצוג כלשהו, ויש לעמוד על כך שהייצוג שיינתן לעדות ההגנה יהיה ייצוג מטעם המדינה, על ידי עורך דין שימונה מטעם הסנגוריה הציבורית, או מטעם הלשכה לסיוע משפטי. הניסיון לימד את מגישי מסמך זה, כי פעמים רבות כאשר זוכות נשים שנסחרו בייצוג משפטי פרטי בהליכים משפטיים שונים, מסתבר כי מדובר בייצוג כפוי הממונה והממומן על ידי סותריהן. במקרים אלה, פועלים עורכי הדין בשם קורבן הסחר לכאורה, אך למעשה מייצגים את האינטרסים של מי שסחרו בה.

למותר לציין כי בהליכים משפטיים אלה, ובעיקר בהליך שבו מוגשת בקשת עיכוב יציאה מן הארץ, עיכוב שמשמעותו הארכת מעצר, האינטרסים של מעוכבת היציאה אינם עולים בקנה אחד עם האינטרסים של הסרסור, המממן את עורך הדין המייצג את קורבן הסחר. יוצא, איפוא, שבהליך בעל השפעות גורליות על חייהן של נשים אלה, קולן כלל אינו נשמע, וקולו של הסרסור הוא זה שבוקע מגרונו של עורך הדין האמור לייצגן.

בג"צ 1119/01 אולנה זריצקיייה נ' משרד הפנים הכיר בית הדין הגבוה לצדק בקיום התופעה של ייצוג לא הולם של קורבנות סחר על ידי עורכי דין שמונו על ידי סותריהן, ועמד על הצורך במתן ייצוג הולם לנשים אלה. עמדת "מוקד סיוע לעובדים זרים" היא כי רק מינוי עורך דין על ידי המדינה יוכל להבטיח כי הייצוג הניתן לעדות הגנה, שבית המשפט מתבקש לעכב את יציאתן מן הארץ, אכן יהווה ייצוג הולם המגן על האינטרסים הלגיטימיים של נשים אלה בהליך מסוג זה.

עדות מוקדמת

כיום, לא קיים נוהל המחייב את העדתן המוקדמת של קורבנות הסחר בנשים המשמשות כעדות הגנה (קיימת רק הצעת חוק של ח"כ זהבה גלאון בנושא זה, אשר מתייחסת לעדות התביעה). בהעדר ייצוגן של נשים אלה על ידי עורכי דין בכלל, ועל ידי עורכי דין המייצגים את האינטרסים הכנים שלהן בפרט, משך תקופת עיכוב יציאתן ואפשרות קיצורה של תקופה זו תלויים בעמדת התביעה ובא כוחו של הסרסור (אשר, כפי שצויין, האינטרסים העומדים לנגד עיניהם אינם תואמים, ולרוב אף סותרים, את האינטרסים של קורבנות הסחר) ונתונים לחסדיו של בית המשפט, אשר כלל אינו שומע את עמדת הקורבן.

לפיכך, עמדת "מוקד סיוע לעובדים זרים" היא כי ראוי לקבוע נוהל, שלפיו במקרים בהם מתבקש בית המשפט לעכב את יציאתן של נשים אלה לשם מתן עדות הגנה, הפרקליטות תציג עמדה, לפיה תינתן לקורבנות הסחר אפשרות להעיד עדות מוקדמת והן תועדנה תוך פרק זמן קצר ביותר של מספר ימים או מספר שבועות לכל היותר.

פגיעה בזכויות יסוד חוקתיות

עמדתו של מוקד סיוע לעובדים זרים היא, כי אין כל נפקות לרצונן של נשים בעניין זה (ובו בלבד!), ואף אם אישה טוענת כי היא מעוניינת להמתין לעדותה במעצר, הרי שיש לדחות טענה זו מכל וכל. אין אנו יודעים מה עומד מאחורי טיעון מעין זה, ועד כמה אמנם טוענת האישה מרצון חופשי כי היא רוצה לשבת במעצר עד למתן העדות.

סעיף 5 לחוק יסוד : כבוד האדם וחירותו קובע - "אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת."

סעיף 6(א) לחוק יסוד : כבוד האדם וחירותו קובע - "כל אדם חופשי לצאת מישראל."

הוראות אלה מעלות את החירות ואת הזכות לצאת מן הארץ לדרגה של זכות יסוד חוקתית על-חוקית, ומכאן שעל כל פגיעה בהן לעמוד בדרישות פסקת ההגבלה, ובהן דרישת המידתיות. אין ספק כי עיכוב היציאה מן הארץ וכן הארכת המעצר בפרוצדורה שבה כל שנדרש הוא בקשה של בא כוח הסרסור והסכמה של המדינה ללא שמיעת טענות עדת ההגנה הוא פגיעה שאין להסכין עימה בזכויות יסוד חוקתיות המוגנות בחוק יסוד : כבוד האדם וחירותו, פגיעה שאינה עומדת בדרישת המידתיות.

חלופת מעצר

כפי שכבר צוין, עדות תביעה בהליכים פליליים כנגד סרסורים זוכות ליהנות מהסדר שלפיו בעת ההמתנה לעדות הן משוכנות בהוסטל הממומן על ידי המדינה, בהתאם לקביעת בית המשפט המחוזי ובהתאם לנוהל שקבעה משטרת ישראל. עמדת "מוקד סיוע לעובדים זרים" היא כי אדם המעוניין לעכב עדת תביעה בישראל חייב למצוא לה מקום בו תוכל לשהות בעת מתן העדות, שאינו בית הסוהר, ושיהיה מקובל אף על רשויות התביעה, ובאישורו של בית המשפט. כמו כן צריכים להיות אמנם תנאים מגבילים נוספים, כגון ערבות, אך המעצר צריך להיות האמצעי האחרון, ולא הראשון, בבואנו לדון בעדות הגנה במצב מעין זה.

לא ניתן להצדיק שלילה ממושכת של חירותן של עדות ההגנה לצורך העדותן, ואין הצדקה להמשך מסכת התלאות שעוברות נשים אלה בחסותה של המדינה על ידי מעצר. לפיכך, בדומה לנוהל החל לגבי עדות תביעה, יש לגבש נוהל שיאפשר את שהותן של עדות הגנה בהוסטל, במימון הנאשם המבקש את עיכוב יציאתן מן הארץ, עד למועד גירושן.